

Βίκτορ Ε. Φρανκλ

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΨΥΧΟΛΟΓΟΣ
Ψ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: MAN'S SEARCH FOR MEANING

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Το Νόημα της Ζωής**

Από τις Εκδόσεις Beacon Press, Βοστώνη 2006

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Victor E. Frankl

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ηλίας Μασούρης

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Άγγελος Ελευθέρος & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Victor E. Frankl published by arrangement
with the Estate of Viktor E. Frankl

© Εικόνας εξωφύλλου: IMAGES.COM/CORBIS/APEIRON PHOTO

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2010

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2010

ISBN 978-960-453-745-7

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοίου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μανρομιχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiou Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

Βίκτορ Ε. Φρανκλ

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

*Μετάφραση – Επίμετρο:
Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης*

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΒΙΚΤΟΡ Ε. ΦΡΑΝΚΛ

Κατάλογος όλων των έργων του Βίκτορ Ε. Φρανκλ, καθώς και πλήρης βιβλιογραφία σχετικά με τη λογοθεραπεία βρίσκονται στην ιστοσελίδα του Victor E. Frankl Institute: www.viktorfrankl.org

Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy. Beacon Press, Boston, 2006· and Random House/Rider 2008.

The Doctor and the Soul. From Psychotherapy to Logotherapy. Alfred A. Knopf, New York, 1986. Paperback edition: Souvenir, London, 2004.

The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy. New York and Cleveland, The World Publishing Company, 1969. Paperback edition, New American Library, New York, 1989.

The Unheard Cry for Meaning. Psychotherapy and Humanism. Simon and Schuster, New York, und Hodder and Stoughton, London, 1988.

Viktor Frankl – Recollections. An Autobiography. Insight Books, Perseus Books Publishing, New York 1997· Paperback edition: Perseus Book Group, New York, 2000.

Man's Search for Ultimate Meaning. (A revised and extended edition of *The Unconscious God*· with a Foreword by Swane Hunt). Perseus Book Publishing, New York, 1997· Paperback edition: Perseus Book Group· New York, 2000.

On the Theory and Therapy of Mental Disorders. An Introduction to Logotherapy and Existential Analysis. Translated by James M. DuBois. Brunner-Routledge, London-New York ISBN: 0415950295.

The Feeling of Meaninglessness – A Challenge to Psychotherapy and Philosophy. Edited & with an Introduction by Alexander Batthyany. Marquette University Press, Milwaukee 2010· Marquette Studies in Philosophy Vol. 60. ISBN 978-0-87462-758-9 also 2008, ISBN 987-1-84-604124-2.

Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse. Neuauflage Zsolnay und dtv, 2007· in dieser Auflage erstmals ergänzt durch: Zehn Thesen über die Person. ... *trotdem ja zum Leben sagen.* Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager. Kösel, München 2009, und dtv/Deutscher Taschenbuch Verlag, 2008.

Die Psychotherapie in der Praxis. Eine kasuistische Einführung für Ärzte. Franz Deuticke, Wien, 1982· und Piper, München, 1997.

Der unbewußte Gott. Psychotherapie und Religion. Kösel-Verlag, München, 1994 und dtv/Deutscher Taschenbuch Verlag, 2009.

Theorie und Therapie der Neurosen. Einführung in Logotherapie und Existenzanalyse. Uni-Taschenbücher 457, Ernst Reinhardt, München- Basel, 2007.

Psychotherapie für den Alltag. Rundfunkvorträge über Seelenheilkunde. Herder, Freiburg im Breisgau, 2000.

Der Wille zum Sinn. Ausgewählte Vorträge über Logotherapie. Hans Huber, Bern-Stuttgart-Wien, 2005.

Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie. Hans Huber, Bern, 2005.

Das Leiden am sinnlosen Leben. Psychotherapie für heute. Herder, Freiburg im Breisgau, 2009.

Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. Eine Auswahl aus dem

- Gesamtwerk*. Vorwort von Konrad Lorenz. Serie Piper 289, München, 2009.
- Die Sinnfrage in der Psychotherapie*. Vorwort von Franz Kreuzer. Serie Piper 214, München, 1997.
- Logotherapie und Existenzanalyse. Texte aus sechs Jahrzehnten*. Psychologie Verlags Union, Weinheim, 1998· BELTZ Taschenbuch 2005.
- Was nicht in meinen Büchern steht. Lebenserinnerungen*. Psychologie Verlags Union, Weinheim, 2002.
- Zeiten der Entscheidung*. Herausgegeben von Elisabeth Lukas. Herder, Freiburg i. Br. 2000.
- Bergerlebnis und Sinnerfahrung*. (Bilder von Christian Handl.) Tyrolia, Innsbruck-Wien 2008.
- Frühe Schriften 1923-1942*. Herausgegeben von Gabriele Vesely-Frankl. Maudrich, Wien 2005.
- Gesammelte Werke, Teilband 1: ... trotzdem Ja zum Leben sagen / Ausgewählte Briefe 1945-1949*. Herausgegeben von A. Batthyany, K. Biller und E. Fizzotti. Böhlau, Wien 2005.
- Gesammelte Werke, Teilband 2: Psychologie des Konzentrationslagers / Synchronisation in Birkenwald / Ausgewählte Texte 1945-1993*. Herausgegeben von A. Batthyany, K. Biller und E. Fizzotti. Böhlau, Wien 2006.
- Gesammelte Werke, Teilband 3: Die Psychotherapie in der Praxis / Und ausgewählte Texte über angewandte Psychotherapie*. Herausgegeben von A. Batthyany, K. Biller und E. Fizzotti. Böhlau, Wien 2008.
- Viktor Frankl und Pinchas Lapide: Gottsuche und Sinnfrage*. Gütersloh 2007.

Στη μνήμη της μητέρας μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ • Χάρολντ Σ. Κούσνερ

13

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1992

19

ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ Σ' ΕΝΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

25

Η ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕ ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ

151

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ 1984:

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΤΡΑΓΙΚΟ ΟΠΤΙΜΙΣΜΟ

203

ΕΠΙΛΟΓΟΣ • Ουίλιαμ Τζ. Ουίνσλεϊντ

231

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ:

ΚΑΝΟΝΤΑΣ ΟΙΣΤΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΤΟΝ ΤΡΟΜΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης

245

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟ *ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ* ΤΟΥ ΒΙΚΤΟΡ ΦΡΑΝΚΛ είναι ένα από τα σπουδαία βιβλία των καιρών μας. Τυπικά, εάν ένα βιβλίο έχει μία και μόνη παράγραφο, μία και μόνη ιδέα με τη δύναμη να αλλάξει τη ζωή ενός ανθρώπου, αυτό και μόνον αιτιολογεί το να το διαβάσεις, να το ξαναδιαβάσεις και να βρεις χώρο γι' αυτό στη βιβλιοθήκη σου. Το παρόν βιβλίο έχει πολλές τέτοιες παραγράφους.

Κατ' αρχάς, είναι ένα βιβλίο σχετικά με την επιβίωση. Όπως τόσοι πολλοί Γερμανοί και Ανατολικοευρωπαίοι Εβραίοι που πίστευαν ότι είναι ασφαλείς στη δεκαετία του 1930, έτσι κι ο Φρανκλ πιάστηκε τελικά στον ιστό των στρατοπέδων συγκέντρωσης και εξόντωσης που είχαν απλώσει οι ναζί. Ως εκ θαύματος επέζησε, κατά τη βιβλική φράση «ώς δαλός έξεσπασμένος εκ πυρός»¹. Αλλά τα όσα λέει στο βιβλίο αυτό έχουν λιγότερο να κάνουν με τις κακουχίες του, με τα όσα υπέφερε και όσα έχασε, και περισσότερο με τις πηγές του σθένους του να επιβιώσει. Πολλές φορές σε τούτο το βιβλίο ο Φρανκλ παραθέτει επιδοκιμαστικά τα λόγια του Νίτσε: «Αυτός που έχει ένα γιατί για να ζήσει μπορεί να υπομείνει σχεδόν το κάθε πώς».

1. Ως πυρσός αρπαγμένος μέσα από τη φωτιά. (*Ζαχαρίας*, 3:2)
[Σ.τ.Μ.]

Μιλάει με δριμύτητα για εκείνους τους αιχμαλώτους που εγκατέλειψαν τη ζωή, που έχασαν κάθε ελπίδα για ένα μέλλον και ήσαν αναπόδραστα οι πρώτοι που πέθαναν. Πέθαναν λιγότερο γιατί τους έλειψαν τα τρόφιμα ή τα φάρμακα και περισσότερο γιατί τους έλειψε η ελπίδα, τους έλειψε ένας λόγος για να ζήσουν. Απεναντίας, ο Φρανκλ κρατήθηκε στη ζωή και διατήρησε την ελπίδα ζωντανή, συνάξοντας σκέψεις για τη σύζυγό του και για την προοπτική να τη δει ξανά, ονειρευόμενος σε κάποιο σημείο ότι μετά τον πόλεμο δίνει διαλέξεις σχετικά με τα όσα τον δίδαξε η εμπειρία στο Άουσβιτς. Είναι σαφές ότι πολλοί κρατούμενοι που ήθελαν να ζήσουν εντέλει πέθαναν, κάποιιοι από αρρώστιες, κάποιιοι στα κρεματόρια.

Όσο τρομερή κι αν υπήρξε η εμπειρία του στο Άουσβιτς ενίσχυσε αυτό που ήταν ήδη μια από τις κεντρικές του ιδέες: η ζωή δεν είναι πρωταρχικά μια αναζήτηση της ηδονής, όπως πίστευε ο Φρόιντ, ή μια αναζήτηση της ισχύος, όπως δίδασκε ο Άλφρεντ Άντλερ, αλλά μια αναζήτηση νοήματος. Το σημαντικότερο καθήκον κάθε ανθρώπου είναι να βρει ένα νόημα για τη ζωή του. Ο Φρανκλ διέκρινε τρεις πιθανές πηγές νοήματος: την εργασία (να κάνεις κάτι έμπλεο σημασίας), την αγάπη (να νοιάζεσαι για έναν άλλο άνθρωπο), και το σθένος κατά τη διάρκεια δύσκολων καιρών. Το να υποφέρεις εντός και από μόνος σου είναι άνευ νοήματος· δίνουμε νόημα στα όσα υποφέρουμε και πώς αντιδρούμε σ' αυτά. Σε κάποιο σημείο, ο Φρανκλ γράφει ότι ένας άνθρωπος «μπορεί να παραμείνει γενναίος, αξιοπρεπής και ανιδιοτελής. Ή μέσα στην πικρή μάχη για την αυτοσυντήρηση μπορεί να λησμονήσει την ανθρωπι-

νη αξιοπρέπειά του και να καταλήξει απλώς και μόνον ζών». Παραδέχεται ότι μονάχα λίγοι αιχμάλωτοι των ναζί ήσαν ικανοί να κάνουν το πρώτο, «αλλά ακόμη και μόνον ένα τέτοιο παράδειγμα είναι επαρκής απόδειξη για το ότι το μύχιο, το εσωτερικό σθένος του ανθρώπου μπορεί να τον υψώσει πάνω από την εξωτερική μοίρα του».

Εντέλει, η πιο ανθεκτική διόραση του Φρανκλ, αυτή που έχω συχνά επικαλεστεί στη ζωή μου και σε αναρίθμητες συμβουλευτικές, είναι η εξής: δυνάμεις πέρα από τον έλεγχο σου μπορούν να σου πάρουν όλα όσα έχεις εκτός από ένα, την ελευθερία σου να επιλέξεις πώς θα αντιδράσεις στην κατάσταση. Δεν μπορείς να ελέγχεις τι συμβαίνει στη ζωή σου, αλλά μπορείς πάντα να ελέγχεις τι θα αισθανθείς και τι θα κάνεις σχετικά με αυτό που σου συμβαίνει.

Υπάρχει μια σκηνή στο θεατρικό έργο του Άρθουρ Μίλερ *Επεισόδιο στο Βισί*, στην οποία κάποιος επαγγελματίας της ανώτερης μεσαίας τάξης παρουσιάζεται ενώπιον του επικεφαλής των ναζί που έχουν καταλάβει την πόλη του και δείχνει τα διαπιστευτήριά του: τα πανεπιστημιακά του πτυχία, τις συστατικές επιστολές από διακεκριμένους πολίτες, και πάει λέγοντας. Ο ναζί τον ρωτάει: «Αυτά είναι όλα όσα έχεις;» Ο άντρας κατανεύει. Ο ναζί πετάει τα πάντα στον κάλαθο των αχρήστων και του λέει: «Καλώς, τώρα δεν έχεις τίποτα». Ο άντρας, η αυτοεκτίμηση του οποίου είχε βασιστεί πάντοτε στο σεβασμό εκ μέρους των άλλων, καταστρέφεται συναισθηματικά. Ο Φρανκλ θα είχε υποστηρίξει ότι ποτέ δε μένουμε δίχως τίποτα εφόσον διατηρούμε την ελευθερία να επιλέξουμε πώς θα αντιδράσουμε.

Η πείρα μου στη συναγωγή μου έχει αποδείξει την αλήθεια των διοράσεων του Φρανκλ. Έχω γνωρίσει επιτυχημένους επιχειρηματίες, οι οποίοι, αφότου συνταξιοδοτήθηκαν, απώλεσαν όλη τους τη ζέση για τη ζωή. Η εργασία τους είχε δώσει στη ζωή τους νόημα. Συχνά ήταν το μοναδικό πράγμα που έδινε στη ζωή τους νόημα και, δίχως αυτό, περνούσαν τη μία μέρα μετά την άλλη καθισμένοι στο σπίτι τους, καταθλιμμένοι, «δίχως να έχουν κάτι να κάνουν». Έχω γνωρίσει ανθρώπους που ορθώθηκαν απέναντι στην πρόκληση να υπομείνουν τις πιο τρομερές δοκιμασίες και καταστάσεις, εφόσον όμως πίστευαν ότι υπήρχε ένας σκοπός στα βάσανά τους. Είτε υπήρχε ένα οικογενειακό ορόσημο, το οποίο ήθελαν να ζήσουν αρκετά ώστε να το φτάσουν, είτε επρόκειτο για την προοπτική να ανακαλύψουν οι γιατροί μια θεραπεία μελετώντας την ασθένειά τους· το να διαθέτουν ένα Γιατί τούς επέτρεψε να αντέξουν το Πώς.

Και η δική μου εμπειρία απηχεί εκείνη του Φρανκλ με ένα διαφορετικό τρόπο. Ακριβώς όπως οι ιδέες στο βιβλίο μου *When Bad Things Happen to Good People* [*Όταν Πράγματα Κακά Συμβαίνουν σε Καλούς Ανθρώπους*] απέκτησαν ισχύ και αξιοπιστία, επειδή προσφέρθηκαν στο πλαίσιο του αγώνα μου να κατανοήσω την αρρώστια και το θάνατο του γιου μας, έτσι και η επιστήμη της λογοθεραπείας εκ μέρους του Φρανκλ, το να θεραπεύεις την ψυχή οδηγώντας τη στο να βρει ένα νόημα στη ζωή, αποκτά αξιοπιστία λόγω της οδύνης και της μαρτυρίας του στο Άουσβιτς. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου του θα ήταν λιγότερο αποτελεσματικό δίχως το πρώτο.

Θεωρώ σημαντικό ότι ο Πρόλογος στην έκδοση του 1962 του *Το Νόημα της Ζωής* έχει γραφτεί από ένα διακεκριμένο ψυχολόγο, το Δρα Γκόρντον Όλπορτ [Dr. Gordon Allport], και ο Πρόλογος στην παρούσα νέα έκδοση από έναν ιερέα. Έχουμε φτάσει στο σημείο να αναγνωρίζουμε ότι πρόκειται για ένα βαθιά θρησκευτικό βιβλίο. Επιμένει ότι η ζωή είναι εννοηματομένη και ότι οφείλουμε να μάθουμε να βλέπουμε τη ζωή ως εννοηματομένη παρά τις όποιες περιστάσεις μας. Τονίζει με έμφαση ότι υπάρχει ένας υπέρτατος σκοπός στη ζωή. Και στην αρχική του έκδοσή, προτού προστεθεί ένα υστερόγραφο, κατέληγε με μία από τις πιο θρησκευτικές φράσεις που γράφτηκαν στον 20ό αιώνα:

Έχουμε φτάσει να γνωρίσουμε τον Άνθρωπο όπως αληθινά είναι. Άνθρωπος, εντέλει, είναι το ον που επινόησε τους θαλάμους αερίων του Άουστριτς² ωστόσο, είναι επίσης το ον που μπήκε σ' εκείνους τους θαλάμους αερίων ορθός, με την Προσευχή του Κυρίου ή το *Σεμά Γισραέλ*² στα χείλη του.

Χάρολντ Σ. Κούσνερ

(Ο Χάρολντ Σ. Κούσνερ [Harold S. Kushner] είναι ραβίνος

2. «Κεντρική διακήρυξη/προσευχή/εντολή της πίστης των Εβραίων, το Σεμά Γισραέλ: *Άκουε, Ισραήλ, Κύριος ό Θεός ήμών Κύριος είς έστι.* (Δευτερονόμιον, στ´4)» Βλ. Σάββας Μιχαήλ, *Μορφές του Μεσσιανικού*, Εκδ. Άγρα, σ. 379. [Σ.τ.Μ.]

ΒΙΚΤΟΡ Ε. ΦΡΑΝΚΛ

στο Ναό Ισραήλ στο Νάτικ της Μασαχουσέτης, και συγγραφέας πολλών ευπώλητων βιβλίων, ανάμεσα στα οποία τα *Όταν Πράγματα Κακά Συμβαίνουν σε Καλούς Ανθρώπους*, *Living a Life That Matters* και *When All You've Ever Wanted Isn't Enough*.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1992

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΧΕΙ ΩΣ ΤΩΡΑ ΦΤΑΣΕΙ τις σχεδόν εκατό ανατυπώσεις στα αγγλικά – ενώ έχει εκδοθεί σε είκοσι μία άλλες γλώσσες. Από μόνες τους οι εκδόσεις στα αγγλικά έχουν πουλήσει πάνω από τρία εκατομμύρια αντίτυπα.

Αυτά είναι τα στεγνά γεγονότα, και ενδεχομένως αποτελούν το λόγο για το ότι οι δημοσιογράφοι αμερικανικών εφημερίδων και ιδίως αμερικανικών τηλεοπτικών καναλιών κάτι παραπάνω κι από συχνά ξεκινούν τις ερωτήσεις στις συνεντεύξεις, αφού μιλήσουν γι' αυτά τα γεγονότα, αναφωνώντας: «Δόκτορ Φρανκλ, το βιβλίο σας είναι αληθινό ευπώλητο – πώς αισθάνεστε για μια τέτοια επιτυχία;» Σ' αυτό αντιδρώ αναφέροντας ότι, κατ' αρχάς, δεν αντιλαμβάνομαι το ότι είναι ευπώλητο το βιβλίο μου ως κατόρθωμα και επίτευγμα δικό μου αλλά μάλλον ως μια έκφραση της δυστυχίας των καιρών μας: εφόσον εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι επιλέγουν ένα βιβλίο που ο ίδιος του ο τίτλος επαγγέλλεται ότι θα καταπιαστεί με το ζήτημα του νοήματος στη ζωή, θα πρέπει να πρόκειται για ένα ζήτημα που τους καίει.

Βεβαίως, κάτι άλλο ενδέχεται να έχει συμβάλει στον αντίκτυπο του βιβλίου: το δεύτερο, το θεωρητικό μέρος του («Η Λογοθεραπεία Με Λίγα Λόγια»), συνοψίζει το

μάθημα που μπορεί κάποιος να αντλήσει από το πρώτο μέρος, την αυτοβιογραφική αφήγηση («Εμπειρίες Σ' Ένα Στρατόπεδο Συγκέντρωσης»), ενώ το πρώτο μέρος λειτουργεί ως υπαρξιακή/βιοματική επικύρωση των θεωριών μου. Έτσι, αμφότερα τα μέρη στηρίζουν το ένα την αξιοπιστία του άλλου.

Δεν είχα τίποτε από αυτά κατά νου όταν έγραφα το βιβλίο το 1945. Και το έγραφα μέσα σε εννέα αλληπάλλληλες ημέρες και με την ακλόνητη απόφαση ότι το βιβλίο θα έπρεπε να εκδοθεί ανωνύμως. Πράγματι, η πρώτη εκτύπωση της αρχικής γερμανικής έκδοσης δεν έχει το όνομά μου στο εξώφυλλο, αν και την τελευταία στιγμή, μόλις πριν από την αρχική έκδοση του βιβλίου, τελικά ενέδωσα στους φίλους μου που με παρότρυναν να το εκδώσω με το όνομά μου έστω στη μέσα σελίδα του τίτλου. Αρχικά, πάντως, είχε γραφτεί με την απόλυτη πεποίθηση ότι, ως ανώνυμο έργο, δε θα μπορούσε ποτέ να προσδώσει φιλολογική φήμη στο δημιουργό του. Είχα θελήσει απλώς να διαμηνύσω στον αναγνώστη μέσα από ένα συγκεκριμένο παράδειγμα ότι η ζωή διατηρεί ένα δυνητικό νόημα κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, ακόμη και κάτω από τις πιο αντίξοες. Και σκέφτηκα ότι αν το καταδείκνυα αυτό σε μια κατάσταση τόσο ακραία όσο αυτή στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, το βιβλίο μου θα είχε κάποια απήχηση. Συνεπώς αισθάνθηκα ότι είχα την ευθύνη να καταγράψω τα όσα είχα υποστεί, διότι πίστευα ότι θα ήταν χρήσιμο αυτό σε ανθρώπους που έχουν ροπή προς την απελπισία.

Και έτσι είναι για μένα και παράξενο και αξιοσημείωτο το ότι –ανάμεσα στα μερικές δεκάδες βιβλία που έχω

συγγράφει— ακριβώς αυτό εδώ, το οποίο είχα σκοπό να εκδοθεί ανωνύμως ούτως ώστε να μην μπορέσει ποτέ να προσφέρει φήμη στο δημιουργό του, είναι ακριβώς αυτό που έγινε επιτυχία. Ξανά και ξανά, λοιπόν, συμβουλευό τους φοιτητές μου τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική: «Μη σκοπεύετε στην επιτυχία – όσο πιο πολύ αποβλέπετε στην επιτυχία και την κάνετε στόχο σας, τόσο πιο πιθανόν είναι να ξαστοχήσετε. Γιατί η επιτυχία, όπως και η ευτυχία, δεν μπορούν να αναζητηθούν· πρέπει να προκύψουν, και δεν προκύπτουν παρά μονάχα ως αθέλητο επακόλουθο της αφοσίωσής σας σε ένα σκοπό μεγαλύτερο από τον εαυτό σας ή ως υποπροϊόν της παράδοσής σας σε έναν άνθρωπο άλλον από τον ίδιο τον εαυτό σας. Η ευτυχία πρέπει να συμβεί, και το ίδιο ισχύει και για την επιτυχία: πρέπει να την αφήσετε να συμβεί με το να μη νοιάζεστε γι' αυτήν. Θέλω να ακούτε τι σας επιβάλλει η συνείδησή σας να κάνετε, και να συνεχίζετε να το κάνετε με την καλύτερή σας γνώση. Τότε θα ζήσετε για να δείτε ότι μακροπρόθεσμα –μακροπρόθεσμα, λέω– η επιτυχία θα σας ακολουθήσει, ακριβώς γιατί είχατε πια ξεχάσει να τη σκέφτεστε».

Ο αναγνώστης ενδέχεται να με ρωτήσει γιατί δεν αποπειράθηκα να ξεφύγω απ' όσα με περιέμεναν, αφότου ο Χίτλερ κατέλαβε την Αυστρία. Επιτρέψτε μου να απαντήσω αναθυμούμενος την ακόλουθη ιστορία. Λίγο πριν εισέλθουν στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι Ηνωμένες Πολιτείες, είχα μια πρόσκληση να πάω στο Αμερικανικό Προξενείο στη Βιέννη να παραλάβω τη μεταναστευτική βίζα μου. Οι γηραιοί γονείς μου ήσαν πολύ χαρού-

μενοι, καθώς προσδοκούσαν ότι θα μου επιτρεπόταν σύντομα να φύγω από την Αυστρία. Ωστόσο, ξαφνικά δίστασα. Με κατέκλυσε το ερώτημα: μπορούσα πράγματι να αφήσω τους γονείς μου μόνους τους να αντιμετωπίσουν τη μοίρα τους, να σταλούν, αργά ή γρήγορα, σ' ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, ή ακόμη και σ' ένα λεγόμενο στρατόπεδο εξόντωσης; Πού βρισκόταν η ευθύνη μου; Θα έπρεπε να αναθρέψω το πνευματικό μου τέκνο, τη λογοθεραπεία, μεταναστεύοντας σε γόνιμο έδαφος όπου θα μπορούσα να γράψω τα βιβλία μου; Ή θα έπρεπε να επικεντρωθώ στα καθήκοντά μου ως αληθινό παιδί, παιδί των γονέων μου, που οφείλει να κάνει ό,τι θα μπορούσε για να τους προστατέψει; Συλλογίστηκα το ζήτημα με τον έναν και με τον άλλο τρόπο, αλλά δεν κατάφερνα να καταλήξω σε μια λύση· ήταν το είδος του διλήμματος που σε κάνει να εύχεσαι ένα «σημάδι απ' τον Θεό», καθώς λέμε.

Και τότε ήταν που πρόσεξα ένα κομμάτι μάρμαρο πάνω σ' ένα τραπέζι στο σπίτι. Όταν ρώτησα τον πατέρα μου γι' αυτό, μου εξήγησε ότι το είχε βρει στο σημείο όπου οι εθνικοσοσιαλιστές είχαν πυρπολήσει ολοσχερώς τη μεγαλύτερη συναγωγή της Βιέννης. Το είχε πάρει αυτό το κομμάτι και το είχε φέρει στο σπίτι, γιατί ήταν μέρος από τις δέλτους όπου ήσαν χαραγμένες οι Δέκα Εντολές. Ένα επίχρυσο εβραϊκό γράμμα ήταν σκαλισμένο στο μαρμάρινο κομμάτι· ο πατέρας μου είπε ότι το γράμμα αυτό αντιπροσώπευε μία από τις Εντολές. Έσπευσα να τον ρωτήσω: «Ποια;» Εκείνος απάντησε: «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

σου δίδωσί σοι». Εκείνη τη στιγμή αποφάσισα να μείνω με τον πατέρα μου και τη μητέρα μου εκεί, στη γη, και να αφήσω την αμερικανική βίζα να εκπνεύσει.

Βίκτορ Ε. Φρανκλ
Βιέννη, 1992

1

Εμπειρίες Σ' Ένα Στρατόπεδο Συγκέντρωσης

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΔΕ ΔΙΑΤΕΙΝΕΤΑΙ ότι είναι μια περιγραφή γεγονότων και συμβάντων, αλλά προσωπικών εμπειριών και μάλιστα εμπειριών που εκατομμύρια κρατούμενοι υπέστησαν ξανά και ξανά. Είναι η βιωμένη ιστορία ενός στρατοπέδου συγκέντρωσης, όπως την αφηγείται ένας από τους επιζήσαντες. Αυτή η ιστορία δεν καταπιάνεται με τις μεγάλες θηριωδίες που ήδη έχουν περιγραφεί αρκετά συχνά (αν και λιγότερο συχνά γίνονται πιστευτές), αλλά καταπιάνεται με μια πληθώρα μικρών βασάνων. Με άλλα λόγια, θα προσπαθήσει να απαντήσει στην ερώτηση: πώς συλλογιζόταν την καθημερινή ζωή σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης ο μέσος κρατούμενος;

Τα πιο πολλά συμβάντα που καταγράφονται εδώ δε σημειώθηκαν στα μεγάλα και διαβόητα στρατόπεδα, αλλά στα μικρά, εκεί όπου διεξαγόταν το μεγαλύτερο μέρος των αληθινών εξοντώσεων. Αυτή εδώ δεν είναι μια ιστορία για τα βάσανα και το θάνατο σπουδαιών ηρώων και μαρτύρων, ούτε για τους πιο διακεκριμένους Κάπο –κρατούμενοι που δρούσαν ως έμπιστοι και είχαν ιδιαίτερα προνόμια–, ούτε για φημισμένους κρατουμένους. Συνεπώς δεν καταπιάνεται με τα βάσανα των ισχυρών, αλλά με τις θυσίες, τη σταύρωση και τους θανάτους της μεγάλης στρατιάς των άγνωστων και μη καταγεγραμμένων θυμάτων. Ακριβώς αυτούς τους κοινούς κρατουμένους, οι οποίοι δεν είχαν διακριτικά στα μανίκια τους, καταφρονούσαν πιο πολύ οι Κάπο. Ενώ αυτοί οι συνηθισμένοι κρατούμενοι είχαν λιγοστά ή και καθόλου τρόφιμα, οι Κάπο δεν

πεινούσαν ποτέ· μάλιστα, πολλοί από τους Κάπο σιτίζονταν καλύτερα από ό,τι σε όλη τους τη ζωή. Συχνά ήσαν απέναντι στους κρατουμένους πολύ πιο βάνανσοι απ' όσο οι φρουροί τους, και τους ξυλοκοπούσαν πιο άγρια απ' όσο οι άντρες των Ες-Ες. Αυτούς τους Κάπο, φυσικά, οι ναζί τούς επέλεγαν μονάχα μεταξύ εκείνων των κρατουμένων, των οποίων ο χαρακτήρας υποσχόταν ότι θα ήσαν κατάλληλοι για τέτοιες διαδικασίες, και εάν δε συμμορφώνονταν με ό,τι περίμεναν από αυτούς να κάνουν, τότε υποβιβάζονταν πάραυτα. Σύντομα γίνονταν σε μεγάλο βαθμό σαν τους άντρες των Ες-Ες και τους δεσμοφύλακες στα στρατόπεδα, και άρα μπορούν να κριθούν με μια παρεμφερή ψυχολογική βάση.

Είναι εύκολο για τον ξένο προς αυτή την εμπειρία να έχει εσφαλμένη αντίληψη σχετικά με τη ζωή στα στρατόπεδα, μια αντίληψη αναμειγμένη με συναισθηματισμό και οίκτο. Λίγα γνωρίζει για τη σκληρή μάχη για την επιβίωση που μαινόταν ανάμεσα στους κρατουμένους. Ήταν ένας απηνής αγώνας για τον επιούσιο άρτο και για τη ζωή την ίδια, για χάρη του εαυτού σου ή για χάρη ενός καλού φίλου.

Ας πάρουμε την περίπτωση μιας μεταφοράς που επίσημα ανακοινώθηκε σαν διακόμιση ενός ορισμένου αριθμού κρατουμένων σε ένα άλλο στρατόπεδο· αλλά μπορούσες να μαντέψεις στα σίγουρα ότι ο τελικός προορισμός θα ήσαν οι θάλαμοι αερίων. Ένας αριθμός από άρρωστους ή αδύναμους κρατουμένους, ανήμπορους για εργασία, θα στελνόταν σε ένα από τα μεγάλα στρατόπεδα που διέθε-

ταν θαλάμους αερίων και κρεματόρια. Η διαδικασία επιλογής ήταν το σινιάλο για μια ξέφρενη μάχη ανάμεσα σε όλους τους κρατούμενους ή μιας ομάδας ενάντια σε μια άλλη. Το μόνο που είχε σημασία ήταν το όνομά σου ή το όνομα ενός φίλου σου να διαγραφεί από τον κατάλογο των θυμάτων, αν και οι πάντες ήξεραν ότι για κάθε άνθρωπο που θα σωζόταν θα έπρεπε να βρεθεί κάποιο άλλο θύμα.

Ένας συγκεκριμένος αριθμός κρατουμένων έπρεπε να φύγει με κάθε μεταφορά. Δεν είχε σ' αλήθεια σημασία ποιοι, μια και ούτως ή άλλως καθέννας τους δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένας αριθμός. Με την είσοδό τους στο στρατόπεδο (τουλάχιστον αυτή ήταν η μέθοδος στο Άουσβιτς) τους έπαιρναν όλα τους τα χαρτιά, μαζί με τα υπάρχοντά τους. Κάθε κρατούμενος, συνεπώς, είχε την ευκαιρία να δηλώσει ένα ψεύτικο όνομα ή επάγγελμα· και για ποικίλους λόγους πολλοί το έκαναν αυτό. Οι Αρχές ενδιαφέρονταν μονάχα για τον αριθμό των αιχμαλώτων. Αυτός ο αριθμός συχνά είχε εντυπωθεί με τατουάζ πάνω στο δέρμα τους, και επίσης έπρεπε να ραφτεί σε ένα ορισμένο σημείο στο παντελόνι, στο σακάκι ή στο πανωφόρι. Αν κάποιος φύλακας ήθελε να κατηγορήσει για κάτι έναν κρατούμενο, απλώς έριχνε μια ματιά στον αριθμό του (και πόσο τις τρέμαμε τέτοιες ματιές!)· δεν τον ρωτούσε ποτέ πώς τον λένε.

Ας επιστρέψουμε, όμως, στο κομβίο που ετοιμάζεται να αναχωρήσει. Δεν υπήρχε μήτε χρόνος μήτε επιθυμία να εξετάσεις πνευματικά ή ηθικά ζητήματα. Κάθε άντρας είχε μονάχα μια σκέψη στο κεφάλι του: να μείνει ζωντα-

νός για την οικογένεια που τον περίμενε στο σπίτι, και να σώσει τους φίλους του. Δίχως κανένα δισταγμό, συνεπώς, κανόνιζε έτσι ώστε ένας άλλος αιχμάλωτος, ένας άλλος «αριθμός», να πάρει τη θέση του στη μεταφορά.

Όπως έχω ήδη αναφέρει, η διαδικασία με την οποία επέλεξαν τους Κάπο ήταν αρνητική· διάλεξαν για τούτη τη δουλειά μονάχα τους πιο κτηνώδεις κρατουμένους (καίτοι υπήρχαν και μερικές ευτυχείς εξαιρέσεις). Αλλά πέρα από την επιλογή των Κάπο, την οποία αναλάμβαναν οι Ες-Ες, υπήρχε και ένα είδος αυτοεπιλογής που διεξαγόταν όλη την ώρα ανάμεσα σε όλους τους κρατουμένους. Κατά μέσον όρο, μπορούσαν να παραμείνουν ζωντανοί μονάχα εκείνοι οι κρατούμενοι που, ύστερα από χρόνια εξουθενωτικής οδοιπορίας από το ένα στρατόπεδο στο άλλο, είχαν χάσει όλους τους ενδοιασμούς τους στη μάχη για την επιβίωση· ήσαν προετοιμασμένοι να χρησιμοποιήσουν κάθε μέσο, έντιμο και μη, κάθε κτηνώδη δύναμη, κλεψιά και προδοσία των φίλων τους, προκειμένου να σώσουν τον εαυτό τους. Εμείς που έχουμε επιστρέψει, με τη βοήθεια πολλών τυχαίων περιστάσεων ή θαυμάτων –ας το πει όπως θέλει ο καθένας– ξέρουμε: οι καλύτεροι από εμάς δεν επέστρεψαν.

Υπάρχουν ήδη καταγεγραμμένες πολλές τεκμηριωμένες αφηγήσεις σχετικά με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Εδώ, τα γεγονότα θα έχουν σημασία μόνον εφόσον είναι μέρος των εμπειριών ενός ανθρώπου. Αυτήν ακριβώς τη φύση των εν λόγω εμπειριών θα επιχειρήσει να περιγράψει το παρόν πόνημα. Για εκείνους που ήσαν έγκλειστοι

σε κάποιο στρατόπεδο, θα επιχειρήσει να εξηγήσει την εμπειρία τους υπό το φως της σημερινής γνώσης. Και για εκείνους που βρέθηκαν κάποτε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ίσως συμβάλλει στο να αντιληφθούν και, πάνω απ' όλα, να κατανοήσουν τις εμπειρίες εκείνου του πάρα πολύ μικρού ποσοστού κρατούμενων που επιβίωσαν και που τώρα βρίσκουν τη ζωή πολύ δύσκολη. Αυτοί οι πρώην κρατούμενοι συχνά λένε: «Δε μας αρέσει να μιλάμε για τις εμπειρίες μας. Δε χρειάζονται εξηγήσεις για εκείνους που βρέθηκαν μέσα στα στρατόπεδα, και οι άλλοι δεν πρόκειται να καταλάβουν μήτε πώς αισθανόμασταν τότε μήτε πώς αισθανόμαστε τώρα».

Η προσπάθεια μιας μεθοδικής παρουσίασης του θέματος είναι πολύ δύσκολη, μια και η ψυχολογία απαιτεί μια ορισμένη επιστημονική αποστασιοποίηση. Ωστόσο, είναι δυνατόν ένας άνθρωπος που κάνει τις παρατηρήσεις του, ενόσω είναι ο ίδιος κρατούμενος, να έχει την απαιτούμενη αποστασιοποίηση; Μια τέτοια αποστασιοποίηση είναι εγγυημένη στον ξένο προς την εμπειρία των στρατοπέδων, αλλά αυτός είναι υπερβολικά απομακρυσμένος ώστε να μπορεί να προβεί σε δηλώσεις με αληθινή αξία. Μονάχα αυτός που βρέθηκε μέσα στα στρατόπεδα ξέρει. Οι κρίσεις του μπορεί να μην είναι αντικειμενικές· οι εκτιμήσεις του μπορεί να είναι δυσανάλογες, αυτό είναι αναπόφευκτο. Πρέπει να γίνει προσπάθεια να αποφύγει τις όποιες προσωπικές προκαταλήψεις, και αυτή είναι η αληθινή δυσκολία ενός βιβλίου τέτοιου είδους. Συχνά θα πρέπει να βρω το κουράγιο να μιλήσω για πολύ προσωπικές εμπειρίες. Είχα την πρόθεση να γράψω αυτό το βιβλίο

ανωνύμως, χρησιμοποιώντας μονάχα τον αριθμό μου ως κρατούμενου. Αλλά όταν ολοκληρώθηκε το χειρόγραφο, αντιλήφθηκα ότι ως ανώνυμη έκδοση θα έχανε τη μισή αξία του και ότι οφείλω να έχω το σθένος να δηλώσω τις πεποιθήσεις μου ανοιχτά. Συνεπώς απέφυγα να σβήσω την όποια παράγραφο, παρά την έντονη απαρέσκεια που με διακατέχει προς κάθε επιδεικτικότητα.

Θα αφήσω στους άλλους να διυλίσουν τα όσα περιέχονται στο παρόν βιβλίο και να τα μετατρέψουν σε στεγνές θεωρίες. Αυτές ίσως αποτελέσουν μια συμβολή στην ψυχολογία της ζωής στη φυλακή, η οποία ερευνήθηκε μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και μας έκανε γνωστό το σύνδρομο του «συρματοπλέγματος». Είμαστε υπόχρεοι στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο για το ότι εμπλούτισε τη γνώση μας σχετικά με την «ψυχοπαθολογία των μαζών» (αν μου επιτρέπεται να παραθέσω μια παραλλαγή της φημισμένης φράσης και τίτλου του βιβλίου του Λεμπόν³), γιατί ο πόλεμος αυτός μας πρόσφερε τον πόλεμο των νεύρων και επίσης τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

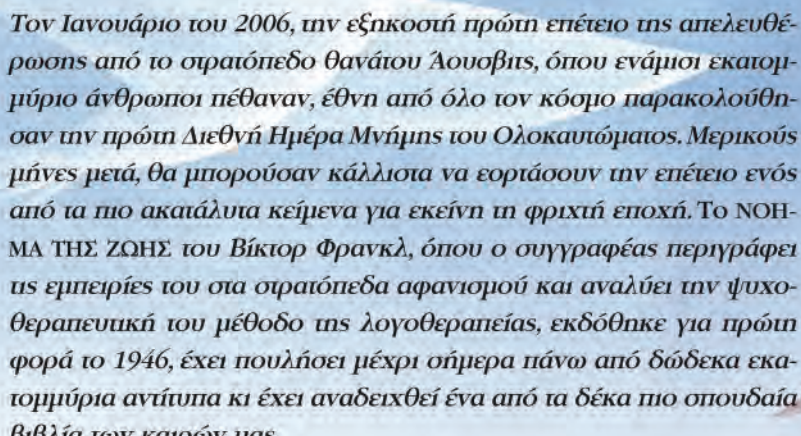
Καθώς αυτή η ιστορία έχει να κάνει με τις εμπειρίες μου ως συνηθούς κρατούμενου, είναι σημαντικό να αναφέρω, όχι δίχως περηφάνια, ότι δε με χρησιμοποίησαν ως ψυχίατρο στο στρατόπεδο ούτε καν ως γιατρό, παρά μονάχα τις τελευταίες εβδομάδες. Ελάχιστοι συνάδελφοί μου ήσαν αρκετά τυχεροί ώστε να χρησιμοποιηθούν σε παραπήγματα πρώτων βοηθειών με κάποια θέρμανση, βάζοντας

3. Gustave Le Bon (1841-1931): Γάλλος κοινωνιολόγος και ψυχολόγος. [Σ.τ.Μ.]

επιδέσμιους καμωμένους από κομμάτια παλιόχαρτα. Αλλά εγώ ήμουν ο Αριθμός 119104, και τον πιο πολύ καιρό έσκαβα και τοποθετούσα σιδηροτροχιές. Κάποια φορά, η δουλειά μου ήταν να σκάψω μια σήραγγα, χωρίς βοήθεια, για έναν κεντρικό αγωγό ύδατος κάτω από ένα δρόμο. Αυτό το επίτευγμα δεν πέρασε δίχως επιβράβευση· μόλις πριν από τα Χριστούγεννα του 1944, μου έκαναν δώρο κάποια λεγόμενα «κουπόνια πληρωμής». Αυτά τα εξέδιδε η κατασκευαστική εταιρεία, στην οποία ουσιαστικά είχαμε πουληθεί σαν σκλάβοι: η εταιρεία πλήρωνε στις Αρχές του στρατοπέδου κάθε μέρα μια καθορισμένη τιμή για κάθε κρατούμενο. Τα κουπόνια κόστιζαν στην εταιρεία πενήντα *πφένιχ* έκαστο και μπορούσες να τα ανταλλάξεις με έξι τσιγάρα, συχνά ύστερα από κάμποσες εβδομάδες, αν και μερικές φορές έχαναν την αξία τους. Έγινα ο περήφανος κάτοχος ενός κουπονιού που άξιζε δώδεκα τσιγάρα. Αλλά το πιο σημαντικό ήταν ότι τα εν λόγω τσιγάρα μπορούσες να τα ανταλλάξεις με δώδεκα σούπες, και δώδεκα σούπες ήσαν συχνά μια αληθινή λύτρωση από τη λιμοκτονία.

Το προνόμιο όντως να καπνίζεις τσιγάρα το διατηρούσαν οι Κάπο, οι οποίοι είχαν την εξασφαλισμένη ποσότητα κουπονιών την εβδομάδα· ή πιθανόν κάποιος κρατούμενος που δούλεψε ως αρχιεργάτης σε κάποιο εργοτάξιο και έλαβε μερικά τσιγάρα σε αντάλλαγμα για το ότι έκανε επικίνδυνες δουλειές. Οι μοναδικές εξαιρέσεις σ' αυτό ήσαν εκείνοι που είχαν χάσει τη θέλησή τους να ζουν και ήθελαν να «απολαύσουν» τις τελευταίες τους μέρες. Έτσι, όταν βλέπαμε ένα σύντροφο να καπνίζει τα ίδια του τα

τοιγάρα, καταλαβαίναμε ότι είχε χάσει την πίστη του στο σθένος να συνεχίσει να ζει, και, άπαξ και χανόταν, η θέληση να ζήσει σπανίως επέστρεφε.

Τον Ιανουάριο του 2006, την εξηκοστή πρώτη επέτειο της απελευθέρωσης από το στρατόπεδο θανάτου Άουσβιτς, όπου ενάμισι εκατομμύριο άνθρωποι πέθαναν, έθνη από όλο τον κόσμο παρακολούθησαν την πρώτη Διεθνή Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος. Μερικούς μήνες μετά, θα μπορούσαν κάλλιστα να εορτάσουν την επέτειο ενός από τα πιο ακατάλυτα κείμενα για εκείνη τη φριχτή εποχή. Το ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ του Βίκτορ Φρανκλ, όπου ο συγγραφέας περιγράφει τις εμπειρίες του στα στρατόπεδα αφανισμού και αναλύει την ψυχοθεραπευτική του μέθοδο της λογοθεραπείας, εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1946, έχει πουλήσει μέχρι σήμερα πάνω από δώδεκα εκατομμύρια αντίτυπα κι έχει αναδειχθεί ένα από τα δέκα πιο σπουδαία βιβλία των καιρών μας.

Το Σεπτέμβριο του 1942, ο Φρανκλ και η οικογένειά του συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν. Ο Φρανκλ πέρασε τα επόμενα τρία χρόνια σε τέσσερα διαφορετικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, απογυμνωμένος από καθετί που τον συνέδεε με τη ζωή, μέχρι την ημέρα της απελευθέρωσής του. Είναι συγκλονιστικό όμως το πώς γαντζώθηκε στη ζωή, και στην καιάφαση στη ζωή, και είναι συγκλονιστικά απλοί οι λόγοι για τους οποίους επιχείρησε, λυσοσασμένα και λογικά μαζι, να μείνει ζωντανός. Ο έρωσ και η γνώση συνθέτουν το νόημα της ζωής για τον Φρανκλ, και το προσωπικό του αυτό νόημα γίνεται ο πανίσχυρος κινητήρας που τον κρατάει στη ζωή. Και η αναζήτηση αυτού του Νοήματος στη ζωή όλων μας είναι, εντέλει, η κινητήρια δύναμη των πάντων.

***Ένα βιβλίο-σταθμός στην ανθρωπότητα.
Ένα βιβλίο-ύμνος στον άνθρωπο.***

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-960-453-745-7

9 789604 537457

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 07926

ΔΙΑΒΑΖΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΓΙΑΤΙ ΚΑΘΕ ΒΙΒΛΙΟ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ